İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Felsefe Arkivi
Archives of Philosophy

Felsefe Arkivi
Archives of Philosophy,
felsefearkivi 2025

https://doi.org/10.26650/arcp.1663478
Başvuru | Submitted 22.03.2025
Revizyon Talebi | Revision Requested 15.07.2025
Son Revizyon | Last Revision Received 24.07.2025
Kabul | Accepted 16.08.2025
Online Yayın | Published Online 02.09.2025

Araştırma Makalesi | Research Article

Açık Erişim | Open Access

John Dewey'in Pittbull'u: Sidney Hook'un Pragmatik-Marksist Felsefesi

John Dewey's Pitbull: Sidney Hook's Pragmatic-Marxist Philosophy

Kurtul Gülenç [1] & Bartu Şanlı [2]

[1] Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, İstanbul, Türkiye
[2] Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul, Türkiye

Öz

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Marx'ın toplumsal teorisi ve felsefesinin içeriği ve gelişimi üzerine önemli tartışmalar yaşanmıştır. İkinci Enternasyonal'in çöküşü, Almanya ve Macaristan Devrimleri'nin yenilgileri, Sovyetler Birliği'nin varlığı ve karşılaştığı sorunlar gibi güncel konuların belirlediği teorik hesaplaşmalar tartışmaların içeriğini büyük oranda belirlemiştir. Bu tartışmalar sonucunda Marksist düşüncede takip edilen iki farklı yol ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Marksist düşüncenin sorunlarının ancak o düşüncenin kendi yöntemleri aracılığıyla çözüme kavuşturulabileceğini ileri sürmektedir. İkinci yol ise Marksist geleneğin dışında kalan fikirlerle Marksizm'i birleştirme çabası olarak belirir. Bu anlayışın savunucuları Marksist argümanları Kant, Hegel, Weber gibi farklı filozofların söylemleriyle birleştirmeye çalışmışlardır. Söz konusu ikinci seçenek içinde yer alan yönelimlerden biri Marksizm'i pragmatizm ile harmanlamaya çalışır. Pragmatizmin deneyim ile eylem arasında kurduğu ilişkiyi Marx'ın tarihsel materyalist teorisiyle sentezlemeye çalışan bu girişim en açık ifadesini John Dewey'in öğrencisi Sidney Hook'un felsefesinde bulur. Bu çalışmada 1930'lu yıllarda New York Entelektüelleri olarak bilinen grubun liderliğini üstlenen Sidney Hook'un pragmatik-Marksist felsefesi çözümlenecektir. Türkçe felsefe ve sosyal bilimler literatüründe pek çalışılmamış bir düşünür olan Hook, Dewey'in danışmanlığında doktora eğitimini tamamladıktan sonra Avrupa'da Karl Korsch'un derslerini takip etmiş, ardından Moskova'daki Marx-Engels Enstitüsü'nde çalışmalarını yoğunlaştırmış, eylemlilik ilkesi bağlamında pragmatizmle Marksizm'in entelektüel bir sentezini geliştirmeye çabalamıştır. Çalışmada bu sentezin ana bileşen ve eğilimleri, sentezdeki temel bağlantı noktaları gösterilmeye çalışılacak ve düşünürün diğer Marksist filozoflarla yürüttüğü tartışmalar eleştirel bir perspektifle çözümlenecektir.

Abstract

In the first quarter of the twentieth century, there were important debates on the content and development of Marx's social theory and philosophy. The content of these debates was largely determined by the theoretical confrontations determined by contemporary issues such as the collapse of the Second International, the defeats of the German and Hungarian Revolutions, the existence of the Soviet Union and the problems it faced. As a result of these debates, two different paths in Marxist thought emerged. The first of these argues that the problems of Marxist thought can only be solved through its own methods. The second path appears as an attempt to unify Marxism with ideas outside the Marxist tradition. The proponents of this approach have tried to combine Marxist arguments with the discourses of different philosophers such as Kant, Hegel and Weber and etc. One of the tendencies within this second option tries to blend Marxism with pragmatism. This attempt to synthesize pragmatism's relationship between experience and action with Marx's historical materialist theory finds its clearest expression in the philosophy of Sidney Hook, a scholar of John Dewey. This study aims to analyze the pragmatic-Marxist philosophy of Sidney Hook, the leader of the group known as the New York Intellectuals in the 1930s. Hook, a thinker who has not been studied much in the Turkish philosophy and social sciences literature, after completing his doctoral studies under the supervision of Dewey, followed Karl Korsch's lectures in Europe, then intensified his studies at the Marx-Engels Institute in Moscow,

Atıf | Citation: Gülenç, Kurtul, Bartu Şanlı. "John Dewey's Pitbull: Sidney Hook's pragmatic-marxist philosophy". *Felsefe Arkivi–Archives of Philosophy*. Advance Online Publication https://doi.org/10.26650/arcp.1663478

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.
© 2025. Gülenç, K. & Şanlı, B.

Sorumlu Yazar | Corresponding author: Kurtul Gülenç kurtul.gulenc@msgsu.edu.tr

and tried to develop an intellectual synthesis of pragmatism and Marxism in the context of the principle of agency. In this study, the main components and tendencies of this synthesis, the main points of connection in the synthesis will be shown and the discussions of the thinker with other Marxist philosophers will be analyzed from a critical perspective.

Anahtar Kelimeler Pragmatizm · Marksizm · doğalcı metafizik · insan etkinliği · diyalektik.

Keywords Pragmatism · Marxism · naturalistic metaphysics · human activity · dialectic.

Extended Summary

Sidney Hook, one of the 20th century's pragmatic thinkers, tries to develop an intellectual synthesis of pragmatism and Marxism. The study will try to show the main components and tendencies of this synthesis and the main points of connection in the synthesis. Within the framework of this aim, firstly, the relationship that pragmatism establishes between knowledge, experience and action will be explained, and then Dewey's contribution to the pragmatic tradition will be revealed. After determining the general framework of pragmatism, the main theoretical underpinnings of Hook’s philosophy and their interrelationships will be examined. Finally, the arguments and counter-arguments on Marxism that were presented in the meetings held in the United States with members of the Frankfurt School (Max Horkheimer and Herbert Marcuse) will be discussed in order to clarify the thinker's pragmatic-Marxist approach and to clarify the related theses.

Pragmatism in general is a philosophical tradition that understands a cognitive attitude towards the world as inseparable from agency (in the broad sense of the term) within it. This definition offers us two arguments. The first is a challenge to the duality of Cartesian philosophy and its epistemological projection, representationalism. Pragmatism challenges Cartesian dualism and the epistemology of representation as much as it challenges metaphysical realism and its conception of truth. As a result, the pragmatic tradition puts the world and agency in a reciprocal relationship without severing them from each other. In this relationship, the endeavor to know is built on the inseparable nature of the two elements. Unlike traditional epistemology, knowing implies a kind of agency. The basic principle of the agent's agency is experience. This interest of pragmatism built on experience is complemented by scientific research. The tradition asserts that all philosophical concepts should be tested by scientific experiments and that a claim is true if and only if it is useful. This claim is one of the most important arguments of pragmatic naturalism. The consequence of pragmatic naturalism, which is supported by the logic of scientific inquiry, is the claim that any element of human knowledge is subject to change as a result of its incompatibility with future experience. Therefore, the necessary condition for the scientific testing of any theory is experience. Thus, pragmatic thinkers accuse any theory of being unscientific if it does not make predictions that are actually testable, as Karl Popper’s criterion of falsifiability states. This means that any explanation is no explanation at all if its predictions do not agree with possible future events.

Naturalistic metaphysics, an approach Sidney Hook shared with his supervisor John Dewey and developed within the tradition of pragmatism, constructs a positive sociality between human experience, environment and scientific inquiry. Thus, the first line of Hook’s contemporary thought emerged: The social layer of scientific inquiry inherited from Dewey. The second line of the thinker’s philosophy is Marxism. The thinker, who emphasizes the elements of scientificity and historicity in Marxism, determines the principle of agency as the basic component.

Hook reinterpreted human agency (in a sense subjectivity) and objectivity in the context of the relationship between experience and scientific inquiry established in pragmatic philosophy. We emphasized above that the first of the consequences of pragmatic naturalism, supported by the logic of scientific inquiry according to pragmatism, is the claim that any element of human knowledge is subject to change as a result of its incompatibility with future experience. By emphasizing this parallel between Marx and Deweyan instrumentalism, Marxism is interpreted by Hook not as a dogmatic thesis about historical inevitability, but as an empirical hypothesis to be confirmed by results in the future.

Developing an intellectual synthesis of Marxism and pragmatism and believing that Marxism could be revitalized with a magic pragmatic touch, Hook and some positivist thinkers confronted the first generation of the Frankfurt School, who were forced to move the Institute for Social Research to the United States due to the rise of mass fascist

movements in Europe and lived in exile until the end of the war. Hook engaged in heated debates on Marxism with Max Horkheimer and his friends at two meetings in 1936 and 1937. The decisive factor in these discussions on the nature of Marx's social theory and philosophy was their evaluation of Hegel and positivism. Since the arguments and counter-arguments put forward in these debates are important in terms of clarifying Hook's pragmatic-Marxist approach and clarifying the relevant theses, the last section of the study is devoted to these controversies.

In conclusion, Sidney Hook was one of the most interesting characters of the 20th century, expressing ideas on many subjects ranging from the theory of knowledge/science to the principle of agency, from Hegelian philosophy to dialectics, from materialism to historicism, from criticism of fascism to free debate. He introduced Marxism to the American continent and explored the possibility of pragmatic-Marxism in a land that can be considered the cradle of capitalism.

Giriş

Bu çalışmada 1930'lu yıllarda New York Entelektüelleri olarak bilinen grubun liderliğini üstlenen Sidney Hook'un pragmatik-Marksist felsefesi çözümlenecektir. Türkçe felsefe ve sosyal bilimler literatüründe üzerinde durulmamış bir düşünür olan Hook, John Dewey'in doktora tez öğrencisidir. Hocası Dewey ile ortaklaştığı ve pragmatizm geleneği içerisinde geliştirdikleri bir yaklaşım olarak bilinen doğalcı metafizik, insanın deneyimi ve bu deneyimin gerçekleştiği çevreyle bilimsel araştırma arasında olumlu anlamda bir toplumsallık inşa eder. Böylece Hook'un felsefi düşüncesinin ilk hattı belirmiş olur: Dewey'den devraldığı bilimsel araştırmanın toplumsal katmanı. Düşünürün felsefesinin ikinci hattını ise Marksizm oluşturmaktadır. Marksizm'de bilimsellik ve tarihsellik unsurlarını ön plana çıkaran düşünür eylemlilik ilkesini temel bileşen olarak belirler. Doktora eğitimini tamamladıktan sonra Avrupa'da Karl Korsch'un derslerini takip eden, ardından Moskova'daki Marx-Engels Enstitüsü'nde çalışmalarını yoğunlaştıran Hook, eylemlilik ilkesi bağlamında pragmatizmle Marksizm'in entelektüel bir sentezini geliştirmeye çabalar. Çalışmada bu sentezin ana bileşen ve eğilimleri, sentezdeki temel bağlantı noktaları gösterilmeye çalışılacaktır. Bu amaç çerçevesinde ilk olarak pragmatizmin bilgi, deneyim ve eylem arasında kurduğu ilişki açıklanacak, ardından Dewey'in pragmatik geleneğe katkısı ortaya konacaktır. Pragmatizme ilişkin genel çerçevenin belirlenmesinden sonra Hook'un felsefesindeki temel teorik dayanak noktaları ve bunların birbiriyle ilişkisi irdelenecek, son olarak düşünürün pragmatik-Marksist yaklaşımının açımlanması ve ilgili tezlerin netleştirilmesi açısından Frankfurt Okulu üyeleriyle (Max Horkheimer ve Herbert Marcuse) Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen toplantılarda Marksizm üzerine serimlenen argüman ve karşı-argümanlara değinilecektir.

Pragmatizmin Temel Argümanları: Bilgi ve Deneyim

İnsanlar, ormanda karşılaştıkları vahşi bir hayvanın kendilerine zarar vereceğine, Newton'un çekim yasasının geçerliliğine ya da Einstein'ın görecilik teorisinin doğruluğuna, sanatsal etkinliğin ve estetik yaratımın bireyi ve uygarlığı yücelttiğine, ifade özgürlüğünün gelişmiş bir toplumun temel ilkelerinden biri olduğuna neden inanırlar?[1] Bu inançlarının arka planında yatan gerekçe(ler) nedir/nelerdir? Pragmatizme göre insanların bu önermelere inanmalarının nedeni bu ifadelerin bir şekilde yaşam pratikleri bağlamında karşılıklarının ve bizzat insanların yaşamlarında etki alanlarının var olmasıdır. Tersinden ifade edilecek olursa, pragmatist düşünürlere göre insanların yaşamsal erişiminin veya çeşitli bilgilerinin dışında kalan unsurların bilginin oluşumuna katkıda bulunması mümkün değildir. Bunun temel sebebi, pragmatizmin

[1] Bu soruyu nihilizm bağlamında da düşünmek pekâlâ mümkün. Öznenin inanç kümesinin boşalmaya başladığı zamanlar kriz zamanlarıdır ve bu da akla nihilizm problemini getirmektedir. William James'in pragmatizmini Nietzsche nihilizmine yakın bir eksende okuyan David Lapoujade'ye göre "Bizler bu tür krizlerden geçerken, dünya birdenbire bütün anlamını yitirir. Bizi ona bağlayan farklı bağlantılar birbiri ardına kırılır. Kısacası önceki gibi artık inanamayız; eylem imkânsız hale gelir çünkü artık inancı kaybetmişizdir." Pragmatizmin bu tespitten doğduğunu ileri süren düşünür ilgili geleneğin derin kırılma belirtisi olarak okunabileceğini, bu çerçevede de nihilizm semptomu olarak teşhis edilebileceğini belirtir. Bkz. David Lapoujade, *William James, Ampirizm ve Pragmatizm*, çev. Nusret Polat (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2009), 25.

metafizik doğruluk anlayışına itiraz etmesidir. Tüm insani öğrenmelerden bağımsız bir doğruluk anlayışının kabulüne dayanan bu metafizik yaklaşım pragmatizmin eleştirisi ile karşılaşır ve bu eleştiri, mümkün insan bilgisinden tamamıyla aşkın bir doğruluk anlayışının kabul edilemeyeceğini ileri sürer. Tıpkı doğruluk ve bilgi gibi gerçekliğin de aşkın bir boyutunun olamayacağını, insan zihninden bağımsız bir gerçekliğin savunulamayacağını iddia eden pragmatizme göre bilgi, doğru ve gerçeklik insan topluluklarının gündelik, bilimsel, sanatsal, siyasal, tarihsel bağlamları kapsamında var olan unsurlar olarak değerlendirilir.[2] Hem epistemolojik hem de ontolojik bağ(ım)lılık anlayışıyla pragmatizm, klasik gerçekçi felsefi çizgiden kendisini ayırır.

Bu değerlendirmenin arka planında pragmatizmin temel varsayımı yatar. Pragmatizm genel olarak, dünyaya karşı bilişsel bir tavrı onun içindeki faillikten (eş deyişle kavramın geniş anlamıyla eylemlilikten) ayrılamaz olarak anlayan felsefi bir gelenektir. Bu tanım bize iki argüman sunar. Bunlardan ilki Kartezyen felsefedeki düaliteye ve bu düalitenin epistemolojik izdüşümü olan temsilciliğe bir meydan okumadır. Pragmatizm metafizik gerçekçiliğe ve onun doğruluk anlayışına karşı çıktığı kadar Kartezyen düalizme (birbirinden bağımsız ve birbirine indirgenemez iki ayrı töz vardır – zihin ve beden) ve temsil epistemolojisine (insan zihni bir aynadır ve bilgi dış dünyanın zihinde bıraktığı yansımalardır) karşı çıkar. Bunun sonucu olarak pragmatik gelenek dünya ile failliği birbirinden koparmadan karşılıklı bir ilişkiye sokar. Bu ilişkide bilme çabası iki unsurun ayrılamaz doğası üzerinde inşa edilir. Geleneksel epistemolojiden farklı olarak, bilmek bir tür eylemlilik anlamına gelir. Failin eylemliliğinin temel ilkesi ise deneyimdir. Deneyimsel olanın eylemsel ve bağlamsal yönünü vurgulayan pragmatik düşünürler (özellikle Charles S. Peirce, William James ve John Dewey) arasında pek çok konuda anlaşmazlık olmasına karşın deneyime ilişkin şu hususlarda hemfikirdirler:

i) Deneyim, bilgiye zemin teşkil ederken, zihin[3], deneyimi bilginin objelerine dönüştür.
ii) Deneyimin dönüştürülmesi ve bir amacın gerçekleştirilmesi eylem için bir hazırlık olan şüphenin giderilmesi ve inancın kazanılmasını hedefler.
iii) Zihin pratik inancı hedeflediği için, onun deneyimi dönüştürmesine deneysel faaliyet rehberlik eder.
iv) Makul inançların yaratımına dair deneysel süreç mantıki olarak bize güvenilebilir tahminler ve çevremizi kontrol ederken bize yardımcı olma yeteneğine göre değerlendirilebilir.[4]

İlk madde bilginin oluşumunda deneyim ile zihnin işlevlerini açıklamaktadır. İkinci madde deneyimin dönüştürülmesinin amacını vurgular ve bu amacı inanç oluşumu düzeyine götürür. Üçüncü madde zihnin pratik inanç hedefine deneysel etkinliğin rehberlik ettiğini vurgular. Dördüncü madde ise deneysel sürecin makul inançların yaratım sürecinde faillere hangi noktalarda yardımcı olabileceğini söylemektedir. Sonuç olarak deneyim, doğayı temsil etmekten ziyade onunla işlem yapmakla ilgilidir. Görüldüğü gibi pragmatizm felsefe tarihinde karşılaşılan sonu gelmez tartışmaları insani deneyim ve bilginin gelişimi problemi bağlamında ele alarak bu problemi tatmin edici bir biçimde açıklamaya çalışan ve bunun sonucunda da yaşamda karşılığı olmayan tartışmaları sona erdirmek için tasarlanmış bir felsefedir. Pragmatizmin deneyim üzerine inşa edilmiş bu ilgisini bilimsel araştırmalar tamamlar. Söz konusu gelenek tüm felsefi kavramların bilimsel deneylerle test edilmesi gerektiğini, bir iddianın ancak ve ancak faydalı ise doğru olduğunu (bununla bağlantılı olarak, eğer bir felsefi teori toplumsal ilerlemeye doğrudan katkıda bulunmuyorsa, o zaman fazla bir değerinin olmadığını) ileri sürer.[5] Bu belirlemede iki sav dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki pragmatik

[2] Murat Baç, *Epistemoloji*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011), 250. Ayrıca bkz. John R. Shook, *Pragmatizm*, çev. Celal Türer (Ankara: Fol Yayıncılık, 2021),14-15.

[3] Burada pragmatizmin doğalcılıkla (natüralizm) kurduğu ilişki hatırlanabilir. Pragmatik gelenekte zihin donuk, salt alımlayıcı bir öğe olarak değerlendirilmez. John Dewey'in "zihin bir isim değil, fiildir" sözü tam da bu bağlama oturmaktadır. Alıntıdaki bu dipnot yazarlara aittir, - K.G., B.Ş.

[4] John R. Shook, *Pragmatizm*, 12.

[5] Catherine Legg ve Christopher Hookway, "Pragmatism", Stanford Encyclopedia of Philosophy erişim 28 Şubat 2025, https://plato.stanford.edu/entries/pragmatism/. Makalede Türkçe çevirisi olmayan eserlerden yapılan çeviriler yazarlara aittir, K.G. – B.Ş.

geleneğe ilişkin literatürdeki temel bir tartışmayı tetikler: pragma'nın (faydanın) mahiyetine ilişkin tartışma. Pragmatizmi eleştiren felsefeciler "bilinebilecek şeyler" ile "faydalı şeyler" kavramlarının birbirlerine çok fazla yaklaştırılmasının sağduyuya aykırı sonuçlar doğurabileceğini sıklıkla dile getirmişlerdir. Bu eleştiriye göre bilgi veya doğru, nesnel kavramlardır, ancak fayda çoğunlukla özneye bağlı bir kavram olarak düşünülür.[6] Bu yüzden pragmatizmin tezleri ortaya sıra dışı ve itirazlara açık bir epistemolojik durum sunar[7] çünkü bir insanın veya insan topluluğunun faydalı olarak kabul ettiği bir önerme başka bir insan veya insan topluluğu için oldukça faydasız olabilir. Fayda kavramının son derece değişken olduğu açıktır. Oysa sezgilerimize göre bilgi rastgele bir şekilde oluşmaz, önermelerin doğruluğu da insanların öznel durumlarına bağlı değildir.[8] Hatta öznel durumlardan ne kadar uzaklaşılırsa doğruluğun nesnel zemini o ölçüde inşa edilir. Pragmatik düşünürlerin savunduğu ise yarar veya fayda kavramının yalnızca öznel, anlık veya keyfi durumlarla sınırlı olmadığıdır. Pragmatist fayda ifadesi genellikle bilişsel, bilimsel ve toplumsal yönleri olan geniş kapsamlı bir kavram olarak kullanılır. Belirlemenin ikincil savı ise pragmatik gelenekte bilime yüklenen işlevdir. Bu işlev bir yandan kavramların (ya da savların/teorilerin) sınanmasına ve bu sınama sonucunda bazılarının elenmesine (ki yukarıda bu elemenin hangi hedefler doğrultusunda belirlendiğini vurgulamıştık), diğer yandan ise ortaya çıkardığı metodolojik işleyişle bilimsel gelişim ve öğrenme için gerekli olan zihinsel yetenekler hakkında bir açıklama geliştirilmesine zemin hazırlar. Pragmatizme göre bilimin imkân verdiği bilgi yöntemleri üç temel niteliğe sahiptir. Bu üç nitelik nihai olarak insan tatmini için değerli nesnelerin üretiminde alışkanlıkların, kuralların ve mantığın kullanılmasıyla ilişkilidir.[9] Bunların kullanımının haklı gösterilmesi ise onları kullanma yeteneğimize bağlıdır.

Alışkanlıklar: İlk olarak bilim bize arzuların tatminini öğretirken, bilimsel yöntem arzu edilen deneyimleri veren değerli nesnelerin üretiminde bir kimseye doğayla karşılıklı etkileşimde olma alışkanlığı uygulamasını sağlar.[10] Sözgelimi ateş insanı tatmin için üretildiğinde ve etkin olarak kullanıldığında bilinir.

Kurallar: Bilimin bize değerli nesnelerin üretiminde araç olarak kullanacağımız çeşitli alışkanlıklar sunduğu belirtilmişti. Bunun yanı sıra bilim daimî alışkanlık yöntemlerimizin doğrudan uygulanamadığı problematik durumları ele alma zeminine sahiptir ve bu çerçevede bilimsel yöntem nesnelerin üretimi ve alışkanlıklarımızın bu nesnelere göre uyarlanmasında gerekli olan araçları kazandırmak için mevcut durumu analiz edecek kuralları oluşturur.[11]

Mantıki çıkarımlar: Son olarak, bilim işleyebilir alışkanlıklar önermede başarısız olduğumuz durumlarda kurallar grubunu değiştirecek veya onlar üzerine düşünecek bir yöntem önerir çünkü bilimsel yöntem çıkarım mantığını içerir ve bu mantık mevcut kuralları analiz ederek onların mantıksal bağlantılarını gösterir.[12] Dolayısıyla ilgili çıkarımların yeniden gözden geçirilmeleri için bir fırsat sağlar. Özellikle bu son madde bilimsel araştırma mantığının pragmatik düşünürler açısından nihai seviyesini bize sunar. Bu madde mantığa geleneksel bakışı bütünüyle altüst eder ve bilimsel devrimlerle birlikte mantıksal ilkelerin de değişebilir olduğu fikrini bize hatırlatır. Dolayısıyla mantık rasyonalizm tarafından kabul edilegeldiği gibi deneysel araştırma sürecinden bağımsız bir etkinlik olarak değerlendirilmez.

---

[6] Murat Baç, *Epistemoloji*, 250.

[7] Sara Çelik Türkiye'deki felsefe tartışmaları ayağında da gözlemlediği bu durumu şöyle tespit etmektedir: "Ne var ki, pragmatizmin uygulanabilir, uygulamada işe yarayan, sorun çözen düşünceleri ya da bilgileri savunması ve bu şekilde 'yarar' kavramını adeta odağa yerleştirmesi, bu yaklaşımın, özellikle yazın dünyasında, yanlış anlaşılmasına ve katı bir yararcılık olarak karikatürize edilmesine yol açmıştır." Bkz. Sara Çelik, "Önsöz", *Pragmatizm, Pratik Bir Felsefe, Seçme Yazılar* içinde, der. ve çev. Sara Çelik (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2008), 11.

[8] Murat Baç, *Epistemoloji*, 250.

[9] John R. Shook, *Pragmatizm*, 22.

[10] Shook, *Pragmatizm*, 22.

[11] Shook, *Pragmatizm*, 22.

[12] Shook, *Pragmatizm*, 22-23.

Metafizik doğruluk eleştirisiyle de tutarlı olan bu yaklaşım pragmatik doğalcılığın tarihselleştirilmesi sonucunda insani öğrenme ve toplumsal gelişimin ana hatlarını sunmaktadır. Bilimsel araştırma mantığı tarafından desteklenen pragmatik doğalcılığın doğurduğu sonuçlardan ilki insan bilgisine bağlı herhangi bir unsurun gelecek deneyimlerle uyumsuzluğu sonucunda değiştirilebilir olduğu iddiasıdır.[13] Dolayısıyla herhangi bir teorinin bilimsel sınamasının yapılabilmesi için gerek-koşul deneyimdir. Böylece pragmatik düşünürler Karl Popper'ın yanlışlanabilirlik ölçütü çerçevesinde belirttiği gibi gerçekten sınanabilir tahminler ortaya koymayan herhangi bir teoriyi bilimsel olmamakla suçlarlar. Bunun anlamı şudur: herhangi bir açıklama, eğer bu açıklamaya ilişkin tahminler mümkün gelecek olaylarla uzlaşmazsa, hiçbir şekilde açıklama olarak görülmez. Pragmatik doğalcılığın ikinci sonucu ise Aydınlanma döneminde olgu ile değer arasında yapılan ayrımın hiçbir sağlam temelinin olmadığı kabulünün ön plana çıkmasıdır.[14] Bunun temel sebebi pragmatizmin insani fikir ve idealleri, kaynak ve sonuçları bakımından dünyada herhangi bir şey gibi etkin biçimde görülebilir olarak değerlendirmesinden dolayı, onların doğal dünyada gerçek şeyler olduğunu düşünmesidir. Bunun da anlamı şudur: bilimsel araştırmanın yöntemleri hem olguya hem de değere uygulanabilir. Pragmatizmin insanın hem bilimsel hem de ahlaki gelişimini hedeflemesi ahlakın herhangi bir teorik ilkesinin de tıpkı fizikte ya da kimyada olduğu gibi sınanabilir olduğu sonucunu doğurmuştur.[15] Bu aşamada önemli olan ahlaki ilkenin deneysel olarak formüle edilmesi ve insan deneyiminde sınabilir olmasıdır. John Dewey bu bağlantı ile ilgili modern bilimin ayrıcalığından hareketle şunu söyler:

> Grek yaşamında düpedüz olgu durumu ya da empirik bilgi, özel kurumlara ve etik alışkanlıklara bağlı olan imgesel inançlarla karşılaştırıldığında büyük bir dezavantaj idi. Şimdi bu empirik bilgi, onun düşük ve sınırlı uygulama alanı kırılarak gelişmiş ve saygınlık kazanmıştır; sabit sınırlara aldırmadan sınırsız ilerleme, özgür devinim, eşit fırsat ve sonsuz olasılık idelerin ilk kez devreye sokmak suretiyle, imgelemi esinleyen bir organ haline gelmiştir. O yeni bir etik geliştirmek suretiyle toplumsal kurumları yeniden biçimlendirmiş, ideal değerlere ulaşmıştır ve yine o, yaratıcı ve yapıcı bir felsefeye dönüşebilecek bir yapıdadır.[16]

Bu tespit pek çok açıdan Dewey'in pragmatizmi nasıl konumlandırdığını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Dewey pragmatik görüşün Amerikan toplum yapısında reformlara yol açması noktasında öncülük yapmış bir düşünürdür. Hem pragmatik ilkelerin yaşama geçirilmesini sağlamasıyla yakından ilgilenen hem de yenileştirme çalışmalarında bizzat yer alan düşünür, pragmatizmin uygulanabilirliğini, böylece pratik yaşamda da işe yarar bir felsefe olabileceğini kanıtlamaya çalışmıştır.[17] Dewey'e göre insan deneyimi, insan düşüncesi ve insanın her türlü eylemi onun çevreye uyum sağlamasını ve bu şekilde yaşamda kalmasını ve ardından her türlü durum ve koşullarda yararlı sonuçlara ulaşmasını; başka bir ifadeyle başarılı olmasını sağlayan biyolojik ve akli araçlardır. Bu bağlamda bilimsel kavramlar ve teoriler de yararlı araçlar olarak değerlendirilebilir, çünkü bilimsel etkinlikler sadece gerçekliği açıklamakla kalmaz, aynı zamanda tahmin geliştirme özelliğiyle de nasıl etkili araçlar olduklarını bize kanıtlarlar.[18] Başka bir ifadeyle, yaşamımızı kolaylaştıran sorunlarımızı çözen düzenek ve düzenlemeleri bize sağlarlar. O halde düşünüre göre inancın ya da bilginin doğru olduğunu iddia etmek salt teorik bir çerçeve çizmekten öte bu inancın ya da bilginin güvenilir

[13] Shook, *Pragmatizm*, 23.

[14] Shook, *Pragmatizm*, 24.

[15] Shook, *Pragmatizm*, 24.

[16] John Dewey, "Felsefenin Yeniden Yapılanmasında Bilimsel Etken", *Pragmatizm, Pratik Bir Felsefe, Seçme Yazılar* içinde, der. ve çev. Sara Çelik (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2008), 149.

[17] Sara Çelik, "Önsöz", 15.

[18] Çelik, "Önsöz", 16.

olduğunu ve her algılanabilir durumda bu güvencenin gözlemlenebiliyor olduğunu ifade etmektir. Güvence ile öne sürülebilir olmak bir inanç ya da bilgi açısından belirli bir değerlemeyi de içermektedir.[19] Böylece Dewey'in yaklaşımında bilgi ve değer birleşmiş öğeler olarak görünürler.

Meriç Bilgiç "Dewey'in Pragmatizmi" başlıklı makalesinde düşünürün pragmatizminin eylem metafiziğine dayalı bilimsel bir mantığı inşa etmeye çalıştığını, bunun da teorik arka planında Kantçı düalizme karşı tarihselci bir monizm savunusu yattığını ve bu savın son kertede yeni bir ahlak anlayışı biçimlendirdiğini ileri sürmektedir. Bilme ve eyleme arasında ortaya çıkan düaliteyi aşarak hem bilimsel pratiği hem de ortaya çıkacak insan ideolojisini yeniden tanımlamaya çalışan Dewey bilimsel bilginin pragmatik beklentiler doğrultusunda üretildiğini, geleneksel düzlemde savunulan düşünceler ile olgular arasında bir uygunluk anlayışında temellenen bir doğruluk ilkesinin olmadığı iddiasıyla Hegelciliğin özgün bir yorumunu kurgular.[20] Bu yeni yorum hem bilimsel olarak gerçekçi fikirler üretmenin hem de gerçekçi değerlere geçiş yapmanın imkanını sağlayacaktır. Bu imkân Dewey'in 1897 yılında yayımlanan "Hegel'in Tin Felsefesi" başlığıyla verdiği derslerde açığa çıkar. Düşünür Hegel'in Kant'ı eleştirmekle başladığı noktadan, eş deyişle transandantal diyalektik mantığa karşı içkin diyalektik mantığın tarihsel değişim zemininden ve bu zeminde olguların kendinde şeyler olarak değil kavramlarla özdeş olduğu argümanından, edimsel olanın rasyonel, rasyonel olanın da edimsel olduğu belirlemesindeki ilkeden yola çıkarak sorgulamasına başlar. "Biz o halde, gerimizde duran Hegel'in düşünüm noktasındayız. Onun ideali, akılla duyumu bir toplamda birleştirecek bir organizmaydı."[21] Düşünür için Hegel'in özdeşlik ilkesi, Kant'ta yakıştırıldığı gibi sadece bilme yetilerinin mantıksal rollerinin olanaklarının özdeşliği değil, ahlak alanında insanın yapısal bütünlüğünün, siyaset alanında da kilise ile devletin özdeşliği demektir. Bilgiç'e göre Dewey böylece Hegel'de eylemin pragmatik temellerini dayandıracağı teorik zemini bulur ve bu zeminden Kant'a karşı gelerek, karşı-Kantçı bir teorik zenginliğe ulaşır.[22]

Deweyci Araçsalcılıktan Marx'a Doğru: Pragmatik-Marksizm

Dewey pragmatizminin eylemi önceleyerek düaliteleri aşma çabası ile tarihselciliğe dayalı bilimsel mantığı (ki bu noktada düşünür Hegel'den idealist unsurlardan çok tarihsellik fikrini aldığını belirtmektedir) düşünürü Marx'ın felsefi zeminine doğru yaklaştırır. Yeni-Hegelciler ve Marx gibi, Dewey için de bilmenin ve var olmanın zemini, insanın somut varoluşu ve metafiziğin zemini zaman kategorisinde, tarihsel-toplumsal pratik eylem alanıdır.[23] Dewey'de pragmatik felsefenin Marx'ın düşüncesiyle az çok görünür olan benzerliği Dewey'in öğrencisi Sidney Hook'un çalışmalarında iyiden iyiye belirginleşir.[24] John Dewey'in yanında *Pragmatizmin Metafiziği* (1927) başlıklı doktora tezini savunan Hook, o ana dek gelişen pragmatizm anlayışları arasında ayrımlar yapar ve Dewey'in pragmatizminin ayırt edici karakteristiğinin 'toplumsallık ve bilimsellik' olduğunu iddia eder.[25] Buna göre, pragmatizm artık mantık ve bilim felsefesinin yalnızca normatif yasalarıyla

[19] Çelik, "Önsöz", 16.

[20] Meriç Bilgiç, "Dewey'in Pragmatizmi," *FLSF* 22 (2016) Güz, 352.

[21] John Dewey, *John Dewey's Philosophy of Spirit, with 1897 Lecture on Hegel*, (New York: Fordham University Press, 2010), 100.

[22] Bilgiç, "Dewey'in Pragmatizmi", 355.

[23] Bilgiç, "Dewey'in Pragmatizmi", 355.

[24] Bu noktada şunu belirtmekte fayda var: Hook'un düşüncesinin gelişiminin arka planı açısından bu dönemin felsefi ve entelektüel tartışması, Marksizm'in yaklaşan etkisinin ortaya çıkan işaretlerini dolaysızca gösterse de Deweyci pragmatizmin gücünün hakimiyetindeydi. Öyle ki ateşli bir münakaşacı ve Amerikan pragmatizmi savunucusu olan bu Marksist düşünürün takma adı John Dewey'in Pitbull'uydu. Bkz. Stuart Jeffries, *Büyük Uçurum Oteli*, çev. Banu Karakaş, (İstanbul: Monitor Kitap, 2024), 228.

[25] Hook'un toplumsallık anlayışı, gelişimsel bir düzlemde takip edilebilir. Birincil aşama, toplumsal, kültürel ve politik problemlerde pragmatik bilgi teorisinin işlevi ve kullanımıyla alakalıdır. İkinci aşama, Marx'ın toplumsal düzlemi ile pragmatizmi bir araya getirerek dönüştürücü etkinliklerin hipotezleri hareket ettirebileceği bir savunmaya geçiştir. Böylece, dogmatiklikten deneyimsel hipotezlere doğru yol alınmış olacaktır. Olumsuz olarak nitelendirdiği kısım, metafizik olarak teolojidir. Sonuç olarak, hem dogmatizm ve seküler dinden (Stalinizm ve Sovyet devlet bürokrasisi) hem de Marx'ın Hegelci tarih teorisi kökeninden Dewey'ci "insan problemi"ne geçiş bir toplumsallıkla mümkün hale gelmektedir. Üretimin

ilgilenmeyecek, bilimsel soruşturmanın meydana geldiği doğal çevrenin özellikleriyle ilgili çalışmalar yürütecektir. Böylece, "mantıksal ve epistemolojik soruşturma, insan bilgisinin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik durumunun daha geniş bir soruşturmasını içerecekti."[26] Hook'un hocası Dewey ile ortaklaştığı ve pragmatizm geleneği içerisinde geliştirdikleri bir yaklaşım olarak bilinen doğalcı metafizik, insan deneyimi ve çevresiyle bilimsel araştırma arasında olumlu anlamda bir toplumsallık inşa eder. Böylece Hook'un çağdaş düşüncesinin ilk kanadı ortaya çıkmış olur: Dewey'den devralınan bilimsel araştırmanın toplumsal katmanı.

Hook, doktora tezini savunduktan sonra bir süre Almanya'da kalır[27] ve o sırada Marksist Karl Korsch'un derslerine girer. Bu dönemle birlikte Hook Marksizm'e odaklanmaya başlar. Bu başlangıç düşünürün felsefesinin ikinci eksenine de yön verir. Hook II. Enternasyonal'in[28] katı determinist ve kaderci anlayışının sert bir başkaldırısını Korsch'un *Marksizm ve Felsefe*'sinde bulur. Korsch, İkinci Enternasyonal'in teori ve pratik arasındaki canlı bağlantıyı muğlaklaştırdığını iddia ederken, Marx'ın kendisine 'eleştirel bir teori ve devrimci pratiğin diyalektik birliği' yoluyla dönülmesi gerektiğini savunur.[29] Hook bu savunudan oldukça etkilenir. New York'a döndükten sonra 30'lu yıllarda yazdığı iki kitaptan önce Marx'a dair niyetlerini "Marksizm'in Anlamı" başlıklı makalesinde yer yer bildirir. Bir fikrin ipuçlarının, amaç ve toplumsal bağlamı içerisinde düşünülmesi gerektiğini ifade eden Hook, tarihsel materyalizmin Marx'ın kendisine uygulanmadığını iddia eder ve metnin başlarında Marksizm geleneğini eleştiri yağmuruna tutacağını hissettirir. Hook'un ilk vurgusu, Marx'a dair çağdaş bütün saikleri teorik bir tutumun dışına itmesidir: "Marx'ı eleştirenler, kitaplarını genellikle ülkelerini 'kırmızı terör'den kurtarmak için yazmaktan ilham almışlardır; savunucuları ise devrimi hızlandırmak için".[30] Hook'a göre, Marksizm esasen bir yöntemdir. Birtakım spesifik unsurlar veyahut sonuçlar yöntemin ortadan kalkmasına sebebiyet vermez: "Marx'ın bir devrimin ne zaman ve nasıl gerçekleşeceğine dair spesifik görüşlerini reddetmek, onun yöntemini geçersiz kılmak anlamına gelmez".[31] İkinci vurgu, Marksizm'in bir sosyal bilimler ya da sosyoloji yöntemi olduğudur. Hook'a göre, Marx toplumsal yasaların özerkliğini koruyan ve onları doğa bilimleri yasalarına indirgemeyen bir düşünürdür. Bu çerçevede Hook, "Marx için determinizm, her zaman toplumsal determinizm anlamına gelir" demektedir.[32] Üçüncü vurgu ise, yasa fikrinin kabulüne rağmen Marksizm'in kesinlikle tarihsel bir kadercilik anlamına gelmediğidir. Hook, görüldüğü üzere doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasında bir ayrıma gitmekte ve toplumsal alanı insan failliğine alan açan bir şekilde betimleyip tartışma başlatmaktadır. Hook'a göre toplumsal yasaların iki

ve teknolojinin toplumsal kuvveti ile devrimci eylem arasındaki tarihsel ilişkinin test edilebildiği deneyimsel bir "bilim teorisi" toplumsallık geriliminin merkezindedir.

[26] David Sidorsky ve Robert Talisse, "Sidney Hook", Stanford Encyclopedia of Philosophy, erişim 28 Şubat 2025 https://plato.stanford.edu/entries/sidney-hook/.

[27] 1810'da Berlin Üniversitesi'nin kuruluşuyla birlikte Alman araştırma üniversiteleri akademik düzeyde öncü bir role sahip olmuşlardır. O dönemde Amerikalı araştırmacılar Almanya'ya okumaya gönderilmekte ve başarıyla dönenler Amerikan üniversitelerinin yeniden yapılandırılması için rektörlük gibi önemli görevlere getirilmektedir. Alman bilimi ve bilim insanları II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Amerikan üniversitelerini beslemiştir. Bkz. Bilgiç, "Dewey'in Pragmatizmi", 352.

[28] Yirminci yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde Marksizm'in teorik açıdan iki tarafı vardı: Marx ve Engels'in ölümünün ardından hareketin politik etkinliğini parlamenter bir çizgiye taşıyan ve isimleri II. Enternasyonal ve Sosyal Demokrasi ile anılan Karl Kautsky (1854-1938), Eduard Bernstein (1850-1932) ve Rudolf Hilferding (1877-1941). Bu hareket, ilerlemeci tarih anlayışıyla işini gören, Marx'ın fikirlerini bir yasaya dönüştüren ve kesinlik arayışlarıyla sıkça eleştirilen bir pozisyondan kendi gerçekliklerini nesnel kılmıştır. Öteki düşünsel çizgi ise 1923 yılında açığa çıkar. Georg Lukács'ın *Tarih ve Sınıf Bilinci* ve Karl Korsch'un *Marksizm ve Felsefe* kitapları, insan öznelliğine kapı açar ve şimdiyi proletarya lehine Tarih'in alanına taşıyan bir hareketliliği tartışır. Sonrasında, Almanya ve İtalya gibi Avrupa ülkelerindeki tartışma kesilir ve ABD, Cadı Avı'na kadar tartışmanın uğrak noktalarından biri haline gelir. Marx'ın yorumcularının tarihsel materyalizm anlayışı, devrimci pratikler, diyalektiğin Hegel ve Marx'taki süreklilik ve süreksizlik noktaları gibi konular üzerine kitaplar yazan kişi Sidney Hook olmuştur. Bkz: David McLellan, *Marxism after Marx*, (London: Macmillan Press 1998).

[29] Karl Korsch, *Marxism and Philosophy*, çev. Fred Halliday, (New York: Monthly Review Press Classics, 2008), 60. Aksi belirtilmedikçe bütün alıntılar yazarlara aittir.

[30] Sidney Hook, "The Meaning of Marxism", *The Modern Quarterly* 4, (1930-1931), 430-435.

[31] Hook, "The Meaning of Marxism", 430.

[32] Hook, "The Meaning of Marxism", 431.

kuralı vardır: "1) tarihsel olarak koşullanmıştır ve 2) bunlar, insan etkinliğinin yasalarıdır".[33] Dolayısıyla, insan etkinliğine yönelik bir yöntem olarak Marksizm, toplumsal olarak koşullanmış istekler ve arzulara ilişkin düşünceleri etkin bir pratik içerisinde sürdürmeye çabalar.

Görüldüğü üzere Hook insan failliğiyle (bir anlamda öznellikle) nesnelliği, pragmatik felsefede kurulan deneyim ve bilimsel araştırma arasındaki ilişki bağlamında yeniden yorumlamıştır. Yukarıda pragmatizme göre bilimsel araştırma mantığı tarafından desteklenen pragmatik doğalcılığın doğurduğu sonuçlardan ilkinin, insan bilgisine bağlı herhangi bir unsurun gelecek deneyimlerle uyumsuzluğu sonucunda değiştirilebilir olduğu iddiası olduğunu vurgulamıştık. Başka bir ifadeyle, bilimsel araştırma mantığında hipotezin doğruluğu, deneyime uygulanmasının gelecekteki deneyimler için yarattığı değişiklikler tarafından onaylanmadıkça kabul edilemezdir: "Marx ve Deweyci araçsalcılık arasındaki bu paralellik vurgusuyla Marksizm, Hook tarafından tarihsel kaçınılmazlıkla ilgili dogmatik bir tez olarak değil, gelecekteki sonuçlarıyla teyit edilecek deneysel bir hipotez olarak yorumlanmıştır".[34] Bu paralelliği geliştirirken Hook, kendi Marx yorumunun, Marksizm'in "Ortodoks putperestlerine" atfettiği Hegelci tarih diyalektiğinin katı materyalist yorumundan farklı olduğunu da ileri sürmüştür. Deweyci pragmatizme dayalı bu analoji, Hook'un kendi Marksizm yorumunu, Stalin ve Sovyet yetkililerinin yanlış yorumlaması olarak adlandırdığı ve Hook'a göre Marksizm'i seküler bir dine dönüştüren yorumdan ayırmasını da sağlamıştır.[35]

Hook bu müdahalesiyle Marksizm'in iki önemli bileşenini pragmatizm bağlamında yeniden inşa etmiştir. Bunlardan ilki Marksizm'in bilimsel karakteridir. Marksizm ile pragmatizm arasındaki bağlantı bilimsellik bileşeninde açık hale gelir. Hook bir adım daha ileri giderek, Marx'ın teorisinin bilimsel yöntemin toplumsal ve ekonomik tarihe uygulanması olarak tanımlanması gerektiğini ileri sürer. Marksist teori daha sonra herhangi bir bilimsel hipotezin gerekçelendirileceği şekilde yapılandırılacaktır ve dolayısıyla ampirik kanıtlarla belgelenerek gerekçelendirilecektir. Dolayısıyla, "kapitalizmin çelişkisi"nin Marksist okuması, üretimin sınıf ilişkilerinin bu tür işletmelerin bir toplumdaki insanların ihtiyaçlarını karşılayabilecek çok daha fazla miktarda ürün üretme yeteneğini nasıl engellediğine dair doğrulanabilir ampirik bir hipotez olarak yorumlanabilir.[36] Kapitalist toplumun sınıf ilişkilerine karşı üretimin toplumsal güçlerinin özgürleştirilmesi çağrısında bulunan devrimci slogan, üretim araçlarının toplumsallaştırılmasının çok daha fazla ürün hacmi ve bunların toplumdaki çok daha geniş bir kesime dağıtılmasını sağlayacağına dair doğrulanabilir ampirik bir hipotez olarak değerlendirilebilir. Bu doğrultuda Marksizm, bilimsel yöntemin toplumun mevcut ampirik olgularına uygulanmasını temsil etmektedir. Hook, bir "tarih bilimi" olarak Marksizm'den bahsetmekten çekinmemiştir. Benzer şekilde, Marksist devrim teorisi ve pratiğini, sorunlu bir durumun çözümüne bilimsel yöntemin uygulanması şeklindeki Deweyci modele benzetmiştir.[37] İkincisi ise ilkiyle bağlantılı olarak Marksizm'in tarihsellik vurgusudur. Dolayısıyla teorinin nesnellik zemini bilimselliği dışlamayan ancak katı bir determinizme de hapsolmayan bir çerçeve kazanır. Bu çerçeve failliğin eylemlilik ilkesine de alan açmaktadır. Düşünür için bu alan dünyayı bilmeyi onun içindeki faillikten (eş deyişle kavramın geniş anlamıyla eylemlilikten) ayrılamaz olarak anlayan pragmatik gelenekle de uyumludur.

Hook için pragmatik bilgi teorisi, Marx'ın "Feuerbach Üzerine Tezler"indeki meşhur pasajla birlikte değerlendirilirse daha da anlamlı hale gelir. Bu değerlendirme dünyayı bilmek ile dünyada eylemek arasındaki özdeşlikte bize failliğin anahtarını verir. Marx'ın "Filozoflar şimdiye kadar dünyayı sadece çeşitli şekillerde yorumladılar; asıl mesele onu değiştirmektir" şeklindeki ünlü ifadesi, deneyselci bir bilenin çevrenin tahmin

[33] Hook, "The Meaning of Marxism", 431.

[34] Sidorsky ve Talisse, "Sidney Hook".

[35] Sidorsky ve Talisse, "Sidney Hook".

[36] Sidorsky ve Talisse, "Sidney Hook".

[37] Sidney Hook, "The Meaning of Marxism", 433.

edilebilir olana göre dönüştürülmesiyle sonuçlanacak hipotezler geliştireceği yollar ile bilenin ya da izleyicinin gerçek dünyanın fenomenlerini dilde kopyalamaya ya da yorumlamaya çalıştığı bir bilgi açıklaması arasındaki ayrıma işaret ettiği şeklinde okunabilir. Bu açıdan bakıldığında, Marksist hipotezin dönüşümsel faaliyetinin sonuçlarıyla haklı çıkarılması, bir hipotezin doğal ve insani çevreyi değiştirmedeki başarısıyla haklı çıkarılmasına ilişkin genel pragmatik tezle de uyumlu bir teorik konuma yerleşir.

Bu iddiayı doğrudan destekleyecek bir çalışma olarak Marx ve Engels'in ortak eseri *Alman İdeolojisi* anımsanabilir. Söz konusu eser, materyalist tarih görüşünün az çok sistematik bir sergilenişi olarak göze çarpar. Bunun için düşünürler kendi materyalist yaklaşımlarının öncüllerini ortaya koyarak probleme giriş yapmışlardır. Doğanın değişmez olduğu şeklindeki metafizik yaklaşımı kabul eden eski materyalizmin tutarsızlığının üstesinden gelen Marx ve Engels, insanın içinde yaşadığı ve etkinlik gösterdiği doğa şartlarının da tarihsel olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla insanın hazır olarak bulduğu şartlarla, insanın kendi etkinlikleriyle yarattığı şartlar arasında bir fark vardır. Bu farkın ortaya çıkmasında belirleyici olan insanın üretim etkinliğidir. O halde insan etkinliğinin en önemli ayağı üretimdir. Üretim, insanın doğayla ilişkisi ve doğa üzerindeki etkisini temsil eder. "Şu hâlde saptanması gereken ilk olgu, ... bireylerin fiziksel örgütlenişleri ve bu örgütlenmenin sonucu olarak ortaya çıkan, doğanın geri kalan bölümüyle olan ilişkilerdir."[38] O halde denilebilir ki belirli bir doğal çevre insan toplumunun varlığının ve gelişmesinin nesnel maddi koşuludur ve insanın fiziksel örgütlenişi onun doğal çevreye yönelik tavrını belirler. Eş deyişle, toplumsal örgütlenme biçimleri değiştikçe doğal şartlar insanın faaliyetlerinin tarihsel ürünlerine dönüştürülürler. Marx bu eserle birlikte kendi hipotezini dönüşümsel faaliyetin sonuçlarıyla değerlendirdiği bir materyalist tarih anlayışına doğru genişletmiştir.

Hook'un Marksizm ile ilişkisinin devam eden bir başka yönü, Marksist düşüncenin gelişimine önemli bir bilimsel katkı sayılabilecek, 1930'lu yıllardaki iki temel eseriyle somutlaşmaktadır. Hook, 1930'lu yıllarda iki eser kaleme alır: *Karl Marx'ı Anlamaya Doğru* (1933) ve *Hegel'den Marx'a* (1936).[39] İki ayrı bölümden oluşan ilk kitap, Hook'un pragmatizmle tutarlı bir Marksizm yorumu sunmaya yönelik başka bir girişimidir. Düşünür bu çalışmasında, devrimci aktivizmle bağlantılı Marksist bilgi teorisi ile hipotezlerin deneysel sonuçlarıyla belgelenmesini gerektiren pragmatik bilgi teorisi arasındaki analojinin yakınlığını savunmuştur. Hook ayrıca bu çalışmasında, Marx'ın, üretimin ya da teknolojinin toplumsal güçleri ile kapitalist bir toplumdaki üretimin sınıf ilişkileri arasındaki gelecekteki tarihsel ilişki tarafından test edilecek eleştirel ve deneysel bir tarih bilimi olarak yorumlanmasını sürdürmüştür.[40] Kitaptaki ilk bölüm, Marx vefat ettikten sonra gelişen Marksizm'in çeşitli veçheleriyle ilgilenir: parlamenter ve sosyal demokrasi, sendikalizm ve çağdaş mirasçılar. İkinci bölümde ise, düşünür bütünüyle Marx'ın kendi düşüncesine yönelir. Polemiklerle ilerleyen bu çalışma -Hook'un anladığı anlamda- (Ortodoks)[41] Marksist geleneğin, Marx'ın fikirlerini doğa bilimleri çerçevesinde yasalaştırdığının ve bu sebeple keskin bir çizgide konumlandırdığının altını çizer.[42] Kısacası, ilk bölüm

[38] Karl Marx ve Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, çev. Sevim Belli (Ankara: Sol Yayınları, 1992), 36-37.

[39] Bu araştırmalar (*özellikle Hegel'den Marx'a*) Columbia'daki doktora tezini tamamladıktan sonra Avrupa'da, öncelikle Almanya'da ve kısa bir süre Moskova'da ikamet ettiği sırada yapılmıştır. Hook Moskova'da, 1929 yılında, o zamanlar Marksizm tarihi uzmanı David Riazanov tarafından yönetilen Marx-Engels Enstitüsü'nde araştırma yapmıştır.

[40] Sidorsky ve Talisse, "Sidney Hook".

[41] Sidney Hook, bu konudaki düşüncelerini *The Understanding of Karl Marx* (1934) başlıklı kitabın dördüncü bölümünde tartışır. Hook'a göre, Marx ve sonrasındaki Kautsky ve Hilferding gibi düşünürler arasında bir kopuş vardır. Marksizm bu geçişle birlikte kelimenin tam anlamıyla "nesnel ve bilimsel" hale gelmiştir. Bkz: Sidney Hook, *The Understanding of Karl Marx*, (New York:Camelot Press, 1934), 32-39.

[42] Marksist literatürdeki tartışmalardan biri olan tarihsel materyalizm ve diyalektik materyalizm karşıtlığı/birlikteliği (bu makalenin konusu olmasa da) hakkında burada açıklama yapmak gerekli görünmektedir. Tarihsel materyalizm, toplumsal örüntülerin evrimini açıklamak ile ilgilenirken diyalektik materyalizm, doğal evrene ilişkin metafizik bir tasarımdır ve toplumsal sistemlerin hareketlerini açıklama/yasalı kılma iddiasını taşır. Friedrich Engels'in (1820-1895) son dönem metinleriyle iş gören geleneğin, Marksizm'i yasalaştırmasına Hook itiraz etmiştir ve Engels'in son dönemdeki mektupları üzerinden determinizme eleştiriler getirmiştir. Daha fazlası için bkz: Norman Levine, *Divergent Paths: Hegel in Marxism and Engelsism*, (Lanham: Lexington Books, 2006); Christopher Phelps, *Young Sidney Hook: Marxist and Pragmatist*, (New York: Cornell University Press, 1997), 80.

tarihsel materyalizmin Marx'a uygulanmadığında ne gibi sonuçlar doğuracağını açıklar; ikinci bölüm ise toplumsal eylem ile tarihsel materyalizmin birlikteliğinden oluşan bir Marx portresi betimler.

1936 tarihli ikinci kitap ise, Marx'ın merkezde olduğu entelektüel bir biyografidir. Hegel ve ardından gelen genç-Hegelci gelenek ile Marx'ın benzerlikleri ve farklılıkları üzerinden ilerlese de Hook, bu çalışmada örtük bir biçimde teolojik bir bakış açısından materyalist bir bilimsel yöntem formuna gitmenin yollarını aramaktadır. *Hegel'den Marx'a*, Marx'ın Hegel'in Avrupa toplumundaki gelişmelerle ilgisini yorumlamaya çalışan genç-Hegelcilerin her biriyle entelektüel yüzleşmesini anlatarak Marksist teorinin kökenlerine dair bir analiz sunmaktadır. Hook, Marx'ın David Strauss, Bruno Bauer, Arnold Ruge, Max Stirner, Moses Hess ve Ludwig Feuerbach'ın yazılarını art arda yeniden düşünmesinin kendi "bilimsel tarih teorisinin" ortaya çıkmasına nasıl yol açtığını göstermeye çalışır. Hook'un çalışması, genç-Hegelciler arasında burjuva toplumunda özgürleşmenin doğası veya Avrupa toplumunda sınıf bilinciyle ilişkili olarak dinin işlevi gibi çeşitli konularda gelişen polemiklerin inceliklerini ortaya koyar.[43] Dahası, bu düşünürleri Marx'ın teorik arka planı olarak seçerek Hook, pragmatik bir bilgi teorisi ve yeni ortaya çıkan deneysel bir sosyal bilim ile bağlantıları gösteren Marx yorumu için kanıt sağlamayı ummuştur. Buna göre Hook, tıpkı Dewey gibi pragmatistlerin Hegelci geleneğin ötesine geçerek zihnin ve insan öz-bilincinin doğalcı bir açıklamasına yönelmesi gibi, Marksizm'in de Hegelci düşüncenin idealist çerçevesinin ötesine geçerek diyalektik süreç olarak tarihsel değişimin materyalist ve potansiyel bilimsel bir açıklamasına yöneldiğini göstermeye çabalar.[44]

Bu çabasında Hegel değerlendirmesi ön plandadır. Aslında düşünürün pek çok metni arasındaki süreklilik unsurlarından biri Hegel eleştirisidir. Hook'a göre, Hegel'in düşüncesi çağının teolojik mücadelelerine gömülüdür[45] ve Restorasyon Avrupası'nın muhafazakarlığıyla kaplıdır.[46] Hegel, ayrıca bütün kökünü metafizik bir gelenek içerisinde bulur. Marx ise tam aksi yönde ilerlemiştir: onun düşüncesi kendisini materyalizmde açımlar ve bütünüyle eyleme yöneliktir. Marx somut eylem planları önerirken, Hegel saf bir düşünce alanında kendisini konumlandırmaktadır. Bu saptama en çok siyasal teoride ifşa olur. Hegel'in içinde bulunduğu metafizik anlayışıyla burjuva devlet fikri Hook'a göre iç içe geçmiştir: "Hegel'in siyaset felsefesinin temel özelliklerinin altında yatan metafizik ile uyumlu olduğu yeterince doğrudur. Gelgelelim bu, temel özelliklerin bu yüzden Hegel'in metafiziğinden *çıkarılabileceği* anlamına gelmez. Prusya devletinin geçici kurumlarının, aklın tininin muhteşem konaklarına gayrimeşru bir şekilde dönüşmesine imkân tanıyan şey, bu metafizikteki temel bir belirsizliğin varlığıydı".[47] Bir diğer eleştiri, Hegel felsefesinin *post-factum* oluşunda yatmaktadır. Buna göre, felsefe ancak bir şeyler olup bittikten ve araya mesafe girdikten sonra onlar adına/üzerine konuşabilir. Ayrıca bu felsefe, içe dönüktür ve kendi kendine yeten bir karakter taşımaktadır. Hook açısından, Hegel'in ortaya koyduğu felsefe bir düşünce etkinliğidir ve olanca her şeyi açık kılmaya çalışır. Bir olayı açıklamak ise, ona mantıksal gereklilikleri açısından açıklık getirmektir.[48] Oysa, Marx ile birlikte kurguladığı materyalizm ve pragmatizm ilişkisi gereğince, felsefenin konusu "total evrenin bölünmezliği" değil, spesifik insan, kültür ve tarih problemleridir. Teolojik bir evren veya kozmosun yasalılığının içerisine yerleşen durağan ve sabit bir problem-çözüm kümesi yerine etkin, insan öznelliğinin belirgin hale geldiği ve çevreyle

[43] Sidorsky ve Talisse, "Sidney Hook".

[44] Sidorsky ve Talisse, "Sidney Hook".

[45] Hook, alt başlıkları dahi bu ön-yorum ile oluşturmuştur. Örneğin, Hegel'de 'dini motifler' vardır, Marx'ta ise 'aktivist bir ateizm', Hegel'de 'siyasi uzlaşım' vardır Marx'ta ise 'toplumsal devrim', Hegel'de 'Tanrı'nın Otobiyografisi olarak Tarih' vardır, Marx'ta ise 'insani amaçların peşinde koşan Tarih'. Bkz: Sidney Hook, *From Hegel to Marx*, Michigan: The University of Michigan Press, 1962).

[46] Frankfurt Okulu'nun ilk kuşak temsilcilerinden Herbert Marcuse, 1941 tarihli *Akıl ve Devrim* kitabını yayımladığında, Sidney Hook'tan eleştiriler gelir. Hook'un en temel itirazlarından biri, kitabın Hegel'i devrimci bir portre içinde sunmasıdır. Oysa, düşünüre göre Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Anahatları* kitabı, Nasyonal Sosyalizm ile ilişkisini net bir biçimde ortaya koymaktadır. Bkz: Sidney Hook, "Reason and Revolution", *New Republic 105*, (1941), 90-91. Bu tartışmaya çalışmanın ilerleyen sayfalarında yer verilecektir.

[47] Hook, *From Hegel to Marx*, 19.

[48] Hook, *From Hegel to Marx*, 23.

ilişki kuran bir sosyal bilimler, Hook'un Marksizm ve pragmatizm ilişkisinde belirgin bir rol oynar: "Etkinlik, düşüncenin ayrılmaz bir parçasıdır".[49] Ayrıca, Hook, Hegel'in tarih felsefesini "Tanrı'nın Otobiyografisi olarak Tarih" başlığıyla tartışır. Bu tartışmada iki unsur karşımıza çıkar: i) Tarihin nesnesi, henüz dış dünyayı ve bilimsel bilgiyi dönüştüren, açık uçlu kılan insan failliği ve deneyimi değildir; ii) aksine, teolojik örüntünün tözsel karakteri Tanrı, kapalı bir sistemde kendini açımlamaktadır. Oysa, Marx'ın materyalizminde insanın etkinliğine yönelik bir tarih anlayışı doğal çevreyle yakından ilişkilidir: "Toplumsal bilincin birliği, metafizik bir varsayım değil, tarihsel ve sosyolojik bir olgudur".[50] Dolayısıyla, Hook'un Hegel eleştirilerindeki en belirleyici unsur filozofun kendi tarihselliği içinde teolojinin içinden, onun diliyle konuşmasıdır. Ardından, bu teolojiyle birlikte kapalı bir sistem inşa edilmektedir. Üçüncü olarak ise kapalı bir sistem olarak teolojinin adımlarını takip ederken tarih alanını Tanrı'nın etrafında gezinen bir alana dönüştürmüş olmasıdır.

Hook, tarih felsefesi alanında nasıl bir ayrıma gidiyorsa diyalektik konusunda da benzer bir ayrıma gider. Diyalektiğin Marx ve Hegel arasındaki kullanım biçimlerini ayırır. Hook açısından Hegel felsefesinde teolojik örüntüler, idealizm ile ne kadar ilişkiliyse diyalektik ile de o derece ilişkilidir. Oysa düşünüre göre, "Marx'ın diyalektik yöntemi her durumda sabit ve değişken şeylerle ilişkilenmenin bir yoludur. Bu, hareketin, gücün, büyümenin ve eylemin mantığıdır".[51] Marx'ın materyalizmi ile beraber geliştirilen diyalektik, devamlı olarak açılan, genişleyen ve hareketli bir anlayışın ürünüdür ve çağdaş bilimsel araştırma ile uyumludur. İkincil olarak Hook, ısrarla katı yasalaşma eğilimlerinden, mutlaklaştırma savlarından, kalıplaşma tehlikelerinden uzak durmaya çalışmıştır ve geçici ve sınırlı anların içerisinde insan öznelliğiyle birlikte araştırmalarını geliştirmek için çaba göstermiştir: "Sonuçların özel bağlamını ve geçici karakterini görmezden gelen sözde bilimsel felsefeler... Onlar bilim değil, yanlış anlaşılmış bilim felsefeleridir... Diyalektik yöntem, bilimsel yöntemden daha geniştir".[52] Çünkü, Hook'a göre diyalektik, niceliğin değil, eylem ve niteliğin belirleyici olduğu ve dolayısıyla bu anlayışı ifade eden sanat ve pratik meseleleri de işin içine katan bir yöntemdir. Üçüncü olarak Marx'ta diyalektik seçkinci değildir: "Diyalektik yöntem, varoluşun bütün seviyelerine uygulanabilir. Her seviyede, ana fikrin davranışlarındaki yeniliği yansıtır. Uygarlığın yükseliş ve düşüşleriyle ilgilendiklerinde, [diyalektikçiler] tarihsel süreci vülger davranışsal materyalistlerde moda olduğu haliyle biyolojik uyaran ve tepki açısından yorumlamazlar".[53] Diyalektiğin, Marx'ın kullanımında bir başka karakteristiği saf düşünce alanında değil, praksis içerisinde konumlandırılması ve bunun sonucu olarak eylemi öne çıkarmasıdır. Aktivizmi ön plana çıkaran Hook, diyalektiği seyirci konumuna yerleştirip onu *contemplatio* etkinliğine dahil etmez; bir bilginin geçiciliği ve sınırlılığı içerisinden doğal ve toplumsal arasında ayrımlar yaparak istenç kabiliyetini açığa çıkarabildiği bir nesnellik imkanını arar. Sonuç olarak Hook, ilgisi sınırlı da olsa, diyalektiğin kendisine karşı değildir; daha çok diyalektiğin materyalist olmayan çalışma biçimleri ve kullanımlarıyla arasına mesafe koyar. Kendisini eylemde geliştiren, açık kılan bir anlayışın doğalcı pragmatizmle de uyumlu bilimsel araştırma mantığıyla yoğrulabileceğini savunur.

Pozitivist Bilimsel Marksizm & Hegelci Marksizm: Tartışmalar

Columbia Üniversitesi'nde Dewey'le çalışırken Marksizm ve pragmatizmin entelektüel bir sentezini geliştiren ve sihirli bir pragmatik dokunuşla Marksizm'in yeniden canlandırılabileceğini inanan Hook, özgürce ulaşılan fikir birliğinin demokratik bir rotada konumlanan kolektif eylem zincirini beraberinde getirebileceğini ileri sürmüştür. Özgür fikir birliğine dayalı, demokratik kolektif eyleme dair bu pragmatik bakış

[49] Hook, *From Hegel to Marx*, 24.

[50] Hook, *From Hegel to Marx*, 44.

[51] Hook, *The Understanding of Karl Marx*, 72.

[52] Hook, *The Understanding of Karl Marx*, 72.

[53] Hook, *The Understanding of Karl Marx*, 73.

açısı 1930'lu yılların Amerikasında Marksizm'e ilişkin önemli bir tartışmanın fitilini ateşlemiştir. Liderliğini Hook'un yaptığı New York Entelektüelleri olarak adlandırılan topluluk, -ki bu toplulukta mantıkçı pozitivizmin iki önemli ismi Ernest Nagel ve Otto Neurath da vardır- Avrupa'da kitlesel faşist hareketlerin yükselişi sebebiyle Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nü Amerika Birleşik Devletleri'ne taşımak zorunda kalan ve savaş sonuna kadar sürgünde yaşayan Frankfurt Okulu'nun[54] ilk kuşak temsilcileriyle karşı karşıya gelmiştir. Söz konusu Entelektüeller Grubu, 1936 ve 1937 yıllarında gerçekleştirilen iki toplantıda Max Horkheimer ve arkadaşlarıyla Marksizm üzerine hararetli tartışmalar yürütmüştür.[55] Bu tartışmalarda öne sürülen argüman ve karşı argümanlar Hook'un pragmatik-Marksist yaklaşımının açımlanması ve ilgili tezlerin netleştirilmesi açısından önem arz etmektedir.[56]

İşin enteresan yanı Hook aracılığıyla Marksizm ve pragmatizmin entelektüel bir sentezinin ortaya çıkmasını sağlayan sebepler, Frankfurt ekolünü de (özellikle Horkheimer) Marksizm'i yeniden şekillendirmeye ve disiplinlerarası bir eleştirel teori geliştirmeye iten sebeplerdir: Batı'da beklenen sosyalist devrim gerçekleşmemiş, üstüne üstlük sağ radikalizm günden güne yükselirken, sebebini araştırmak elzem hale gelmiştir. Hem Frankfurt Okulu hem de Hook önderliğindeki New York Entelektüelleri yukarıda vurgulamaya çalışılan ortodoks Marksizm'in tarihsici determinizm inancına karşıydı. Hook, pragmatizmin tarihsici determinizmi bir kenara iten ve Amerikan duyarlıklarına daha uygun düşen, entelektüel anlamda saygın bir Marksizm sunduğunu düşünüyordu. Buna karşılık Frankfurt Okulu Marksist teorinin Hegelci köklerine geri götürülmesinin kaçınılmaz olduğunu belirterek diyalektik yöntemin Marksist olmak isteyenlerin alet çantasında bulunması gerektiği ve yeterince diyalektik olmayanların statükoyu desteklemeye mahkûm olduklarını iddia ediyordu.[57] İki iddia bambaşka sonuçlara ilerlese de hareket ettikleri varsayım aynıydı.[58]

Özellikle çağdaş bilim anlayışına yönelik değerlendirmeleri Marksizm'e ilişkin iki farklı yaklaşım tarzının temel ayrışma noktalarından biriydi. Dewey'in pragmatizmi, Alman idealizminden, özellikle de Hegel'den yararlanmıştır. Hegel'deki öznenin kendisini gerçekleştirebilmesinin imkanını sunan etkin tinselliği Dewey'in de ilgisini çekmişti. Ama Dewey bu Hegelci mirası aldı ve pragmatik açıdan bilime uyguladı: Bilim, insanların kendi potansiyellerini gerçekleştirmelerinin ve dolayısıyla ütopyalar yaratmanın bir aracı olarak görülebilirdi. Dewey'in bilimin hangi amaçla kullanılabileceği konusundaki bu pragmatik çıkışı Hook'un ilgisini cezbetti. Bu pragmatik bakış açısı kendisinin Marx'ın bir bilim insanı-aktivist olduğu yönündeki görüşüne gayet uygun düşüyor ve Frankfurt Okulu'nun Hegelci Marksizmi'ne de şüpheyle bakmasına sebep oluyordu. Hook, bu durumun Alman idealist felsefesini pratikte muhafazakârlığa, otoriteryanizme ve derin muğlaklığa

[54] Sosyal bilimler çatısı altındaki araştırmalarda "eleştirel teori" kavramıyla sıklıkla karşılaşılmaktadır. Yapısalcılık, postyapısalcılık, postmodernizm, feminist teori vb. gibi farklı toplum teorilerince özellikle felsefi, toplumsal ve politik sorunlarla ilgili tartışmalarda kullanılmakta olan bu kavram, ilk olarak, 20. yüzyıl Kıta Avrupası felsefesi tartışmalarında önemli bir yere sahip olan Frankfurt Okulu düşünürleri tarafından dile getirilmiştir. Çekirdek kadrosunda Karl August Wittfogel, Franz Borkenau, Henryk Grossmann, Friedrich Pollock, Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, Otto Kirchheimer, Franz Neumann gibi 20. yüzyılın entelektüel yaşamına yön vermiş isimleri barındırmış olan Frankfurt Okulu, 3 Şubat 1923'te, Frankfurt Üniversitesi'ne bağlı olarak *Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü* adıyla kurulmuştur. Bu sebeple "eleştirel teori" kavramı genellikle söz konusu Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü ile bağlantılı bir grup Alman sosyal teorisyen ile ilişkilendirilmektedir. Enstitü, farklı veçheleri bağlamında modernitenin çelişkilerini inceleyen, mevcut toplumsal ve politik düzenin sınırlarını sorgulayan ve modern sosyal ve felsefi düşüncenin sınırlarını farklı dolayımlarla aşmayı hedefleyen toplumsal, psikolojik ve felsefi araştırmalar yürütmeyi amaçlamıştır. Bu hedefler çerçevesinde Frankfurt Okulu'nun deneysel odaklı sosyolojinin yanı sıra Marksizm, idealist felsefe ve psikanaliz ortak temelleri üzerine inşa edildiği ileri sürülebilir. Bkz. Kurtul Gülenç, *Frankfurt Okulu*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 34. Ayrıca bkz. Craig Calhoun ve Joseph Karaganis, "Critical Theory", *Handbook of Social Theory*, ed. George Ritzer ve Barry Smart (London: Sage Publications, 2001), 179.

[55] Jeffries, *Büyük Uçurum Oteli*, 228.

[56] Eleştirel tartışma düzleminde öne çıkan iki belirgin hat vardır: i) Max Horkheimer tarafından yürütülen bilim anlayışının bir eleştirisi (epistemoloji), ii) Herbert Marcuse tarafından Hegel'in düşüncelerinin çağdaş toplumsal hareketler ve etkinliklerle bir arada düşünülmesi (politika felsefesi). Okul'un önemli isimlerinden Adorno, 1938'e kadar Oxford'ta araştırmalarını sürdürdüğü için Frankfurt Okulu ve New York Entelektüelleri arasında geçen bu hararetli tartışmalarda yer almamıştır.

[57] Jeffries, *Büyük Uçurum Oteli*, 288.

[58] İki ekolün Karl Korsch'un Marksizm'in kriz içinde olduğu tezi bağlamında ortaklaştıklarını vurgulamakta fayda var. Temel ayrışma noktaları ise Hegel yorumlama tarzlarından kaynaklanmaktadır. Hook, Hegel felsefesi ve diyalektiğini teolojik, otoriter ve muhafazakâr bulurken, Frankfurt Okulu düşünürleri filozofu sol-Hegelci bir çizgide yorumlamaktan çekinmemişlerdir.

ittiğini düşünüyor ve pragmatik-Marksizm'in bu tür tuzaklara düşmeyi engelleyeceğini ileri sürüyordu.[59] Thomas Wheatland'in de Frankfurt Okulu'nun sürgün yıllarını anlattığı kitabında ortaya attığı üzere, hem Hook hem de Dewey, bilim ve felsefede taptaze, demokratik bir hava estiren büyük pragmatist filozof C. S. Peirce'in eşitlikçi fikirlerinden oldukça etkilenmişti. Wheatland, Pierce'in entelektüel faaliyet konusundaki görüşünü şöyle açıklıyor: "Tıpkı herhangi bir bilim insanı gibi herhangi bir insan da dünya hakkında pratik deneyime göre test edilip değerlendirilebilecek yeni ve yaratıcı fikirler üretebilme kapasitesine sahipti. Böylece yeni keşifler bu bilim camiasınca dışarıyla paylaşılıp fikir birliği oluşmaya başladıkça bilgi ve akıl da gitgide daha rafine bir hâle getirilebilecekti."[60] Hook'un özgür fikir birliğine dayalı eylem teorisini ve zihnin kendisini eylemde var ederek geliştiren bilimsel araştırma mantığıyla birlikteliğini bu düzlemde anlamak yerinde olacaktır.

Bilimin baskı aracı olmaktansa bir özgürlük aracı olarak yüceltilmesi Horkheimer ve Frankfurt Okulu'nun diğer temsilcileri açısından sorunludur. Horkheimer, bilimin toplumsal koşullardan bağımsız bir statü edinen hiyerarşik pozisyonunu eleştiriyor ve onu "her şeyden önce yardımcı bir üretim yöntemi"[61] olarak kavrıyordu. Böylece Frankfurt ekolü açısından toplum "örgütlü bilim" etrafında anlaşılmaktan çıkarak pek çok üretim yönteminin birlikteliği içerisinde ele alınıyordu. Oysa, "Hook, yaşadığımız kültürel bunalımın 'bilimsel yönteme duyulan inancın yitirilmesinden' kaynaklandığına" inanıyordu.[62] Düşünür için Hook'un kavrayışının yeterince diyalektik olmaması, sorunu doğuran başlıca etmendi, yeterince diyalektik olmadığı için de bilimsel araştırmanın mantığındaki açmazları çözümlemekte yetersiz kalıyordu. Hook bu suçlamalara karşılık, Horkheimer'a hangi öğretilerin diyalektik açıdan doğru ama bilimsel açıdan yanlış ya da bilimsel açıdan doğru ama diyalektik açıdan yanlış olduğunu sorarak alaycı bir tavırla yanıt vermiştir.[63] Hook'a göre Frankfurt Okulu'nun bilim konusundaki distopik bakış açısının herhangi bir dayanağı yoktu. Frankfurt Okulu aydınlarının Hook'un bu kibirli karşı çıkışına daha üst perdeden yanıt vermeye devam ettikleri bilinmektedir. Örneğin Horkheimer Alman Nasyonal Sosyalist Partisi'nin eylemlerinin önerilen bilimle ilişkisini değerlendirirken şöyle der: "Hook'u okumak, Hitler gibi insanlık düşmanlarının bilimsel yöntemlere gerçekten güven duyduğunu ya da Alman propaganda bakanlığının sürekli olarak kontrollü deneylerden yararlandığını, bütün değerleri nedenleri ve sonuçlarıyla sınadığını neredeyse unutturur insana."[64] Düşünüre göre bilim Hook'un varsaydığı türden her koşulda dönülecek bir sığınak olmaktan çıkmıştır ve "en şeytani toplumsal güçlerin" elinde kullanılabilir haldedir.

Horkheimer'ın bu radikal değerlendirmelerinin arka planında pragmatizme yönelik husumeti vardır. Horkheimer pragmatizmi, tıpkı ampirizm gibi, kapitalizmi kolaylaştıran bir pozitivizm türü olarak görüyordu; pragmatizm, Hegelci felsefi köklere sahip eleştirel teori gibi kapitalizmi eleştirmiyordu. 1943'te Pollock'a yazdığı bir mektupta "pragmatizm, ampirizm ve hakiki felsefenin yokluğu, savaş başlamasaydı bile medeniyetin karşı karşıya kalacağı krizlerin öncelikli sorumlularıdır" demişti.[65] Ona göre Amerika'daki baskın entelektüel gelenek gözleri kapalı biçimde bilime bağlanmıştı ve hakiki eleştirel düşünce kıtlığından dolayı topallıyordu. Bunun temel sebebi pozitivizmi sahiplenen araçsal bir rasyonaliteden hareket etmesiydi.

Hook'un tartışmaya girdiği diğer bir Frankfurt Okulu düşünürü Herbert Marcuse'ydi. Marcuse'nin 1941 yılında Amerika'da yayımlanan ve Hegelci Marksizm'in İngilizcedeki ilk kapsamlı ürünü olan (Georg Lukács

[59] Jeffries, *Büyük Uçurum Oteli*, 230.

[60] Thomas Wheatland, *The Frankfurt School in Exile* (Minnesota:University of Minnesota Press, 2009), 109.

[61] Max Horkheimer, *Akıl Tutulması*, çev. Orhan Koçak (İstanbul:Metis, 1998), 94.

[62] Horkheimer, *Akıl Tutulması*, 95.

[63] Stuart Jeffries, *Büyük Uçurum Oteli*, 231.

[64] Jeffries, *Büyük Uçurum Oteli*, 103

[65] Rolf Wiggershaus, *The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance* (Cambridge:MIT Press, 1995), 344.

ve Ernst Bloch'un metinleri 1948-49'da çevrilmiştir) *Akıl ve Devrim* kitabı bu tartışmanın yörüngesini belirlemiştir. Orijinal baskının önsözünde "faşizmin yükselişi sonrasında Hegel'in felsefesinin temel ilgi ve kategorilerinin yeniden yorumlanması gerektiğini" belirten düşünür bu izleği takip ederek kitabın üç ana teması olduğunu vurgular: i) Hegel'in kavramlarının faşizmin teori ve pratiğiyle uyumsuz, hatta faşist eğilimlere düşman bir yapısı olduğunu göstermek, ii) Hegel'in Marx ile sürdürülebilir bağlantısını açıklamak, iii) bilim dünyasında oldukça geniş bir takipçi kitlesi bulunan, aklı yerleşik olgusallığa mahkum eden pozitivizmin eleştirisini yapmak.[66] Horkheimer gibi Marcuse de pozitivizme karşı Hegel'in akıl anlayışını ve diyalektiğini öne çıkarır. Bu çerçevede Marcuse'nin değerlendirmesinde pozitivizm kendisini Hegel'in diyalektik akıl kavramının negatif ve eleştirel karakterine karşı koyar; Hegel'in "eleştirel ve rasyonel standartları, özellikle de diyalektiği, hakim toplumsal gerçeklikle çatışmak zorundaydı."[67] Başka bir ifadeyle, pozitivizme dayalı felsefi gelenekler statükocu bir pozisyonda konumlanıyorken, Hegel'in diyalektik aklı ve devamında Marksist sosyal teori gerçekliğin yerleşik normlarına ve baskılayıcı koşullarına direniyordu.

Hook açısından bu çalışmanın birinci ve üçüncü önermeleri oldukça tartışmalıdır.[68] Hook esere ilişkin değerlendirmesini sunarken biri kitap eleştirisi olan iki makale kaleme aldı. Düşünürün bu çalışmalarında ön plana çıkan iki iddiası vardır: a) Marcuse'nin iddia ettiği gibi Hegel eleştirel ve devrimci bir filozof değildir, b) pozitivizmin özünde muhafazakâr olarak değerlendirilmesi ve bu yüzden çağdaş bilimsel pratiklere pervasızca saldırılması felsefi-politik bir tutum olarak hatalıdır. Bu iddialarının tamamlayıcısı olarak Hook, Marcuse'nin felsefi yorumunun altında yatan şeyin "idealist ilke" olduğunu ve bu ilkeye karşı pozitivizmi savunmak gerektiğini, özünde "pozitivizmin olguların ne olduğunu bilimsel bir yöntemle keşfetmeye çalıştığını" ve "ideal ve ilkelerimizi mevcut olgularla test etmeyi" önerdiğini yazar.[69] Özellikle Marcuse'nin pozitivizmin özünde muhafazakâr bir yaklaşım olduğu argümanına karşı çıkar: "Pozitivistler devrimci olabilirler ve hatta olmuşlardır, tıpkı diyalektikçilerin zaman zaman reformist ve hatta toplumsal kalıpları muhafaza eden kişiler olmaları gibi."[70]

Bu iddiasına ek olarak, Hook Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Anahatları* eserinin açık biçimde "Hegel ile Nasyonal Sosyalizm arasında bir bağlantı" kurduğunu savunur.[71] Düşünürün *The Living Age* için yazdığı bu inceleme neredeyse tamamen Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'ne odaklanır, -ki Hook Marcuse'nin ilgili eseri kitabında oldukça yüzeysel ve kısa bir çerçevede tartıştığını özellikle vurgular. Bu incelemede Hook, Hegel'in mutlak idealizmine özünde "muhafazakâr" olduğu için saldırır ve ampirizmi esasen "kamusal ve eleştirel" olan "felsefi bir tutum olarak" ısrarla savunur.[72] Ne var ki Hook bu incelemelerin hiçbirinde genç Marx'ın yazılarından ya da Marcuse'nin Hegel-Marx ilişkisine dair tartışmasından bahsetmez. Sanki Hook'un eleştirileri, Marcuse'nin argümanlarından herhangi biriyle ciddi bir şekilde boğuşmaktan ziyade Hegel'e saldırmak için bir fırsat sunmuş gibidir.[73]

---

[66] Kevin Anderson, "On Hegel and the Rise of Social Theory: A Critical Appreciation of Herbert Marcuse's Reason and Revolution, Fifty Years Later", *Sociological Theory* 11:3 (1993), https://doi.org/10.2307/201970., 245.

[67] Herbert Marcuse, *Reason and Revolution*, (Abingdon:Routledge Classics, 2023), xxxi.

[68] Anderson, "On Hegel and the Rise of Social Theory: A Critical Appreciation of Herbert Marcuse's Reason and Revolution, Fifty Years Later," 252. Marcuse'nin ilgili eserine başka düşünürler de eleştiri yöneltmiştir. Erich Franzen'in *American Sociological Review*'daki eleştirisi, Hook'inkine benzer şekilde, Hegel'in temel kavramlarını eleştirmediği için Marcuse'ye saldırır. Franzen ayrıca, Marcuse'nin görüşünün aksine, Hegel ile faşizm arasında olası bir bağlantı olduğunu öne sürmektedir. Franzen'in incelemesi, Husserl ve Simmel'in sosyolojik teori için Marcuse'nin "Hegel'in yeniden canlandırılması" şeklindeki "şüpheli yönteminden" daha iyi alternatifler sunduğu sonucuna varmaktadır. Bkz. Erich Franzen, "Review of Reason and Revolution", *American Sociological Review*, 7(1) (1942), 128.

[69] Anderson, "On Hegel and the Rise of Social Theory: A Critical Appreciation of Herbert Marcuse's Reason and Revolution, Fifty Years Lateri", 252.

[70] Sidney Hook, "Reason and Revolution", 91.

[71] Hook, "Reason and Revolution", 91.

[72] Sidney Hook, "Review of Marcuse, Reason and Revolution," *Living Age*, 360 (1941), 595.

[73] Anderson, "On Hegel and the Rise of Social Theory: A Critical Appreciation of Herbert Marcuse's Reason and Revolution, Fifty Years Later," 252.

Marcuse'ye göre ise "faşist totalitaryanizmin tarihsel temellerinin taslağını çıkarmadan"[74], Hegelcilik ile faşizm arasındaki fark tam olarak anlaşılamaz. Hook böylesi bir ilgiyle hareket etmediği için Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'ni yanlış yorumlamakta ve hızlı ve özensiz bir çıkarımla kitabın faşizmin teorik arka planını sunduğunu iddia etmektedir. Marcuse için, Hook'un iddia ettiğinin aksine Hegel'in genel sosyal teorisi, özel olarak devlet kavrayışı, Alman Reformasyonu, Fransız Devrimi ve idealist-rasyonalist kültürün başarılarının tecessümüdür. Faşizm, Birinci Dünya Savaşı sonrasında bir tarafta genişleyen endüstriyel araçlar diğer tarafta emek hareketinin savunduğu toplumsal yasaların yarattığı kesintinin içinden çıkarken Marcuse tartışmayı kendi perspektifinden şöyle sonuçlandırır: "Bu durumda, en güçlü endüstriyel gruplar tekelci üretim oluşturmak, sosyalist muhalefeti parçalamak ve emperyalist yayılmacılığı sürdürmek amacıyla doğrudan politik güç elde etme eğilimindeydi".[75] İnsan gerekliliklerinin ve arzularının bastırılması yoluyla kalıcı ve sürdürülebilir ekonomi, totaliter bir devlet biçimi olarak faşizmi gerektirir ve bu durumda "toplum, silahlı bir kamp haline gelir".[76] Böylece, Hegel'in teorisinde bireylerin hak ve özgürlüklerinden vazgeçmesine gerek olmayan bir özgürlük potansiyeli olumsuz toplumsal-politik koşullar ekseninde dönüştürülerek kendisini insanın kendini gerçekleştirme kapasitesinin, öz-belirlenim potansiyellerinin daimi bastırılışına bırakır. Nihayetinde bu durum, Marcuse'ye göre, Almanya'daki faşist hareketin gelişiminden Hegel'in yalnızca *ex negativo* şekilde sorumlu tutulabileceği sonucuna ulaşmamızı mümkün kılar.[77]

Sonuç

Bu çalışmada pragmatik bir dokunuşla Marksizm'in yeniden canlandırılabileceğine inanan Amerikalı filozof Sidney Hook'un geliştirdiği entelektüel sentezin temel bileşenleri çözümlenmiştir. Sentezin bir ayağını hocası Dewey'den hareketle yöneldiği pragmatizm oluşturmaktadır. Düşünüre göre Dewey'in pragmatizminin ayırt edici karakteristiği 'toplumsallık ve bilimsellik'tir. Bilimsel soruşturmanın meydana geldiği doğal çevrenin özellikleriyle ilgili çalışmalar yürütecek olan pragmatizm bu ilgisinin sonucu olarak insan deneyimi ve çevresiyle bilimsel araştırma arasında olumlu anlamda bir toplumsallık inşa eder. Sentezin ikinci ayağını ise Marksizm oluşturur. Ortodoks Marksizm'in tarihsici determinizm iddiasını eleştiren Hook Marksizm'in iki önemli bileşenini pragmatizm bağlamında yeniden inşa etmeye girişmiştir. Bunlardan ilki Marksizm'in bilimsel karakteridir. Marksizm ile pragmatizm arasındaki bağlantı bilimsellik bileşeninde açık hale gelir. Hook, Marx'ın teorisinin bilimsel yöntemin sosyal ve ekonomik tarihe uygulanması olarak tanımlanması gerektiğini ileri sürer. Marksist teori daha sonra herhangi bir bilimsel hipotezin gerekçelendirileceği şekilde yapılandırılacaktır, başka bir ifadeyle ampirik kanıtlarla belgelenerek gerekçelendirilecektir. İkincisi ise ilkiyle bağlantılı olarak Marksizm'in tarihsellik vurgusudur. Dolayısıyla teorinin nesnellik zemini bilimselliği dışlamayan ancak katı bir determinizme de hapsolmayan bir çerçeve kazanır. Bu çerçeve failliğin eylemlilik ilkesine de alan açmaktadır. Düşünür için bu alan dünyayı bilmeyi onun içindeki faillikten (eş deyişle kavramın geniş anlamıyla eylemlilikten) ayrılamaz olarak anlayan pragmatik gelenekle de uyumludur.

Hook Marksist düşünceyi yeniden yorumladıktan sonra pragmatik bilgi teorisinin, Marx'ın "Feuerbach Üzerine Tezler"indeki meşhur pasajla birlikte değerlendirilirse daha da anlamlı hale geleceğini ileri sürer. Bu değerlendirme dünyayı bilmek ile dünyada eylemek arasındaki özdeşlikte bize failliğin anahtarını vermektedir. Marx'ın "Filozoflar şimdiye kadar dünyayı sadece çeşitli şekillerde yorumladılar; asıl mesele onu değiştirmektir" şeklindeki ünlü tezi, Marksist hipotezin dönüşümsel faaliyetinin sonuçlarıyla haklı

[74] Herbert Marcuse, *Reason and Revolution*, 345.

[75] Marcuse, *Reason and Revolution*, 345.

[76] Marcuse, *Reason and Revolution*, 346.

[77] Marcuse, "National Socialism versus Hegel" başlıklı son bölümde Nasyonal Sosyalist hareketin iki düşünsel önderinden bahseder: Alfred Rosenberg ve Carl Schmitt. Rosenberg, politikayı devlet, hareket ve halk arasındaki bir ilişki olmaktan çıkarıp hareket ve lider ikilisi arasındaki yapısal dolayıma dönüştürürken; Schmitt, Hitler'in iktidara geldiği gün günlüğüne şu cümleyi ekler: "Deyim yerindeyse Hegel, öldü". Bkz. Herbert Marcuse, *Reason and Revolution*, 345-352.

çıkarılması, bir hipotezin doğal ve insani çevreyi değiştirmedeki başarısıyla haklı çıkarılmasına ilişkin genel pragmatik tezle uyumlu bir teorik konuma yerleşir. Bu konum Marksizm'in genel praksis anlayışıyla da çatışmaz. Yukarıda ayrıntılarıyla aktarmaya çalıştığımız tartışmanın taraflarından biri olan Max Horkheimer bile 1937 yılında kaleme aldığı "Geleneksel ve Eleştirel Teori" makalesinde bilimsel düzlemdeki teori-pratik ilişkisinde şunu vurgulamıştır: "Hipotezlerin olgularla ilişkisi, nihayetinde bilginlerin kafasında değil endüstride gerçekleşir."[78] Pozitivizm eleştirisi, bilimin mahiyeti ve araçsallık konularında radikal ayrılıklar yaşasalar da tarafların Marksizm'in bilgi sorununda praksise yüklediği misyon (eş deyişle bir konunun pratikte sınanması meselesi) benzer görünmektedir.

Bilgi/bilim teorisinden eylemlilik ilkesine, Hegel felsefesinden diyalektiğe, materyalizmden tarihselliğe, faşizm eleştirisinden özgür müzakereye kadar pek çok konuda fikir beyan eden Sidney Hook 20. yüzyılın ilginç karakterlerinden biri olmuştur. Amerika kıtasıyla Marksizm'i tanıştırmış, kapitalizmin beşiği sayılabilecek topraklarda pragmatik-Marksizm'in imkanını araştırmıştır. 1920'lerde Berlin'de Karl Korsch ile karşılaşmış, Moskova'da Marx-Engels Enstitüsü'nde çalışmış olan Hook 1985'e gelindiğinde özellikle Stalin ve Soğuk Savaş dolayısıyla siyasi düşüncelerini o kadar değiştirmişti ki ABD Başkanı Ronald Reagan'ın verdiği başkanlık özgürlük madalyasını kabul etmişti.[79]

Hook, Marksizm'in sihirli bir pragmatik dokunuşla yeniden canlandırılabileceğine inanmış bir düşünürdü; özgürce ulaşılan fikir birliği demokratik kolektif eylemi beraberinde getirebilirdi. Özgür bir tartışmaya, fikir birliğine dayalı, demokratik kolektif eyleme dair bu pragmatik bakış açısı ne Horkheimer'a ne de Marcuse'ye cazip gelmişti, ama sonrasında başta iletişimsel eylem kavramını ortaya atan Jürgen Habermas olmak üzere, pek çok çağdaş düşünüre ilham kaynağı olacaktı. Hook, 1951 yılında *Life* dergisinin editörüne yazdığı mektupta, "Ben öncelikle bir demokratım ve sosyalist ölçütlerin özgür insanlar için daha müreffeh bir yaşam sağladığı ölçüde sosyalistim" demiştir.[80] Bu da düşünürün sosyalizm anlayışının perakendeci bir mesele olduğu, bilimsel ruh ve demokratik inanç ışığında karar verilecek bir konu olduğu anlamına gelir. Demokratik ve özgürlükçü sosyalizme ilgisi Hook'un bir yandan çağının sosyal ve politik sorunları kapsamında deneysel aklın uygulamalarına yönelik felsefi bağlılığını göstermekte, diğer yandan ise yoğun politik eğilimi pragmatik gelenek içindeki konumunu gölgelemektedir. Gary Bullert'in Hook'un "tartışmalı mirası" üzerine yaptığı çalışma sayılmazsa pragmatizmin teorik gelişimi ve tarihine odaklanan eserlerde düşünüre pek fazla yer verilmediği söylenebilir.[81] Başka bir ifadeyle, Hook klasik pragmatizmin tarihinden çıkarılmış bir isimdir. Oysa Hook sadece eğitim, demokrasi gibi konulara ilişkin sosyal sorunları ortaya koyarken deneysel araştırma yöntemlerine başvuran bir düşünür değil, aynı zamanda Dewey'in felsefe vizyonunu devam ettirmeye çalışan ve pragmatik gelenek içindeki felsefi tartışmalara doğrudan katılarak pragmatizmin taahhütlerini gerçekleştirmeye çabalamış bir akademisyendir. Günün sonunda ne Marksistlerden ne de pragmatistlerden onay almış bir düşünür olan Hook'un özellikle geç döneminde yürüttüğü eğitim, kültür ve çoğulcu demokrasi temalı araştırmaları bilinmekle birlikte 20. yüzyıl tarihindeki yeri hala keşfedilmeyi beklemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım - K.G., B.Ş.; Veri Toplama- K.G., B.Ş.; Veri Analizi/Yorumlama- K.G., B.Ş.; Yazı Taslağı- K.G., B.Ş.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- K.G., B.Ş.; Son Onay ve Sorumluluk - K.G., B.Ş.; Süpervizyon- K.G., B.Ş.
Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

[78] Max Horkheimer, *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, çev. Mustafa Tüzel, (Ankara: YKY, 2005), 346.

[79] Stuart Jeffries, *Büyük Uçurum Oteli*, 229.

[80] Akt. Edward S. Shapiro, "Remembering Sidney Hook", erişim 17 Temmuz 2025, https://www.nas.org/academic-questions/35/3/remembering-sidney-hook/pdf, s. 72.

[81] Tartışmaya ilişkin detaylar için bkz. Sidorsky ve Talisse, "Sidney Hook".

Finansal Destek Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review Externally peer-reviewed.
Author Contributions Conception/Design of Study- K.G., B.Ş.; Data Acquisition- K.G., B.Ş.; Data Analysis/Interpretation- K.G., B.Ş.; Drafting Manuscript- K.G., B.Ş.; Critical Revision of Manuscript- K.G., B.Ş.; Final Approval and Accountability- K.G., B.Ş.; Supervision- K.G., B.Ş.
Conflict of Interest The authors has no conflict of interest to declare.
Grant Support The authors declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri
Author Details

Kurtul Gülenç
[1] Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, İstanbul, Türkiye
0000-0002-4123-4044 kurtul.gulenc@msgsu.edu.tr

Bartu Şanlı
[2] Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul, Türkiye
0009-0001-3996-1752

Kaynakça | References

Anderson, Kevin. "On Hegel and the Rise of Social Theory: A Critical Appreciation of Herbert Marcuse's Reason and Revolution, Fifty Years Later." *Sociological Theory* 11:3 (1993), 243-267. https://doi.org/10.2307/201970.

Baç, Murat. *Epistemoloji*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011.

Bilgiç, Meriç. "Dewey'in Pragmatizmi." *FLSF* 22 (2016): 352-368.

Calhoun, Craig ve Karaganis, Joseph. "Critical Theory." *Handbook of Social Theory*, Düz. George Ritzer ve Barry Smart, London: Sage Publications, 2001.

Çelik, Sara. "Önsöz", *Pragmatizm, Pratik Bir Felsefe, Seçme Yazılar*. Derleyen ve Çeviren Sara Çelik, İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2008.

Dewey, John. "Felsefenin Yeniden Yapılanmasında Bilimsel Etken", *Pragmatizm, Pratik Bir Felsefe, Seçme Yazılar*, Derleyen ve Çeviren Sara Çelik, İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2008.

Dewey, John. *John Dewey's Philosophy of Spirit, with 1897 Lecture on Hegel*, New York: Fordham University Press, 2010.

Franzen, Erich. "Review of Reason and Revolution", *American Sociological Review*, 7(1) (1942), 128.

Gülenç, Kurtul. *Frankfurt Okulu*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

Hook, Sidney. "Reason and Revolution." *New Republic 105* (1941): 90-91.

Hook, Sidney. "Review of Marcuse, Reason and Revolution," *Living Age*, 360 (1941), 595.

Hook, Sidney. "The Meaning of Marxism." *The Modern Quarterly* 4 (1930-1931): 430-435.

Hook, Sidney. *From Hegel to Marx*, Michigan: The University of Michigan Press, 1962.

Hook, Sidney. *The Understanding of Karl Marx*. New York:Camelot Press, 1934.

Horkheimer, Max. *Akıl Tutulması*. Çeviren Orhan Koçak. İstanbul: Metis, 1998.

Horkheimer, Max. *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*. Çeviren Mustafa Tüzel. Ankara: YKY, 2005.

Jeffries, Stuart. *Büyük Uçurum Oteli*: Frankfurt Okulu'ndan Yaşam Öyküleri. Çeviren Banu Karakaş. İstanbul: Monitor Kitap, 2024.

Korsch, Karl. *Marxism and Philosophy*, Çeviren Fred Halliday. New York: Monthly Review Press Classics, 2008.

Lapoujade, David. *William James, Ampirizm ve Pragmatizm*. Çeviren Nusret Polat. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2009.

Legg, Catherine ve Hookway, Christopher. "Pragmatism", Stanford Encyclopedia of Philosophy. Erişim 28 Şubat 2025, https://plato.stanford.edu/entries/pragmatism/

Levine, Norman. *Divergent Paths: Hegel in Marxism and Engelsism*. Lanham: Lexington Books, 2006.

Marcuse, Herbert. *Reason and Revolution*. Abingdon:Routledge Classics, 2023.

Marx,Karl ve Engels, Friedrich. *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, Çeviren Sevim Belli. Ankara: Sol Yayınları, 1992.

McLellan, David. *Marxism after Marx*, London: Macmillan Press 1998.

Phelps, Christopher. *Young Sidney Hook: Marxist and Pragmatist*. New York: Cornell University Press, 1997.

Shapiro, Edward S. "Remembering Sidney Hook". Erişim 17 Temmuz 2025, https://www.nas.org/academic-questions/35/3/remembering-sidney-hook/pdf.

Shook, John R. *Pragmatizm*. Çeviren Celal Türer. Ankara: Fol Yayıncılık, 2021.

Sidorsky, David ve Talisse, Robert. "Sidney Hook", Stanford Encyclopedia of Philosophy. Erişim 28 Şubat 2025, https://plato.stanford.edu/entries/sidney-hook/

Wheatlend, Thomas. *The Frankfurt School in Exile*, Minnesota: University of Minnesota Press, 2009.

Wiggershaus, Rolf. *The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance*. Cambridge: MIT Press, 1995.